

اختلافات سیاسی دولت‌ها بر سر راهبری اینترنت و حقوق بین‌الملل

فرهاد اعتمادی*

استادیار حوزه ستادی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

(تاریخ دریافت: ۱۷/۹/۶ - تاریخ تصویب: ۱۷/۱۲/۳)

چکیده:

در جهان امروز، اینترنت مسائل متعدد و متنوع را مطرح کرده که بدون شک صاحب‌نظران سیاسی و حقوقی نمی‌توانند از کنار آن بی‌تفاوت بگذرند. مسائل و مشکلاتی که جامعه جهانی ناچار است برای آن راه حلی بیابد. نخستین مسئله در ارتباط با اینترنت، موضوع راهبری شبکه است. اینترنت بوسیله یک مؤسسه آمریکایی به نام ایکن مدیریت می‌شود که ایالات متحده تمایل دارد به هرنحو ممکن چنین وضعیتی را حفظ کند. در این نوشتار ابتدا راهبری اینترنت بوسیله مؤسسه مزبور بررسی می‌شود و سپس این موضوع را مطالعه خواهیم کرد که آیا از نظر حقوق بین‌الملل اقدامات آن قابل انتساب به دولت آمریکا هست و موجب ایجاد مسئولیت بین‌المللی برای این کشور می‌شود؟ در جهت تحقیق این مبحث اسناد بین‌المللی در زمینه نحوه مدیریت شبکه جهانی اینترنت که در اجلاس‌های جهانی سران دربارهٔ جامعهٔ اطلاعاتی به تصویب رسید، بررسی خواهد شد.

واژگان کلیدی:

جامعه اطلاعاتی، راهبری اینترنت، اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی

مقدمه

در شبکه جهانی اینترنت، برقراری هماهنگی بین نام های دامنه (Domain names) از اهمیتی خاص برخوردار است و فعلاً این وظیفه مهم به موسسه ایکان سپرده شده است (میرعمادی، ۸۵-۱۳۸۴، ۶۵). با توجه به اینکه ایکان به طور غیرمستقیم تحت کنترل وزارت بازرگانی ایالات متحده قرار دارد، مدیریت و راهبری اینترنت بوسیله این موسسه مورد انتقاد گسترده قرار گرفته است. در اینجا لازم است ابتدا به بررسی نقش ایکان در مدیریت نام های دامنه پرداخته و سپس موضوع کنترل دولت آمریکا بر این مؤسسه را به طور دقیق مورد توجه قرار دهیم.

۱. راهبری اینترنت بوسیله ایکان (ICANN)

لازم است موضوع را از بعد فنی و تخصصی به اختصار مورد بررسی قرار داد تا به نقش مهم و کلیدی ایکان در راهبری اینترنت پی برد. به عنوان مثال، چنانچه مایل باشیم آخرین تصمیمات دیوان بین المللی دادگستری (ICJ) را مطالعه کنیم مسلماً امروزه دیگر نیازی به مراجعه به مقر دیوان در لاهه و یا دریافت متن چاپ شده احکام نیست؛ چون کافی است به سایت دادگاه مراجعه کنیم. برای ورود به سایت دیوان از دو طریق می توان استفاده کرد: راه اول، به این صورت است که شماره پروتکل اینترنتی (Internet Protocol) یا IP وب سایت را به رایانه بدهیم. طریقه دوم به این نحو است که نام دامنه اینترنتی را به نرم افزار (Firefox, Internet Explorer) بدهیم. در این ارتباط ضروری است تا قدری بیشتر توضیح دهیم تا اهمیت موضوع روشن شود. هر شماره پروتکل اینترنتی (IP) از چهار دسته اعداد از صفر تا ۲۵۶ تشکیل شده که با نقطه گذاری از هم جدا می شوند. هر رایانه ای که به اینترنت متصل است از چنین شماره ای برخوردار است. در ارتباط با نام های دامنه لازم است به این نکته اشاره کنیم که دو نوع نام های دامنه وجود دارد: نام های دامنه سطح عالی (Top Level Domain) یا LTD و نام های دامنه سطح دوم. وقتی نهاد و یا سازمانی بخواهد سایت خود را به ثبت برساند بخشی از نام دامنه اینترنتی را خودش مشخص می کند (مثلاً ICJ) و بخش دیگر از پسوندی تشکیل شده است (مثلاً .org). که مشخص می کند چنین سایتی در کدام دامنه قرار خواهد داشت. نام های دامنه اینترنتی سطح عالی با توجه به پسوندی که به کار می برند به دو دسته تقسیم می شوند: اول، نام های دامنه کشوری که از دو حرف تشکیل می شود (مثلاً برای ایران ir). به کار می رود و یا برای فرانسه از پسوند fr. استفاده می شود). دوم، در مورد شرکت ها، نهادهای آموزشی، سازمان ها، نهادهای دولتی از پسوند هایی همچون (com, gov, edu, net) استفاده می شود که به نام های دامنه ژنریک (Generic Top Level Domain) معروف هستند (Bachollet & Simon, 2005, 17). بنابراین، چنانچه بخواهیم به وب سایت دیوان بین المللی دادگستری لاهه مراجعه کنیم یا

باید نام دامنه دیوان را به رایانه بدهیم (مثلاً www.icj-cij.org) و یا اینکه از شماره پروتکل اینترنتی (IP) استفاده کنیم. راه اول راحت‌ترین راه ممکن هست که غالباً مورد استفاده قرار می‌گیرد. اما باید به این نکته مهم توجه کنیم که بدون راه دوم، استفاده از طریقه اول امکان‌پذیر نیست چون در واقع رایانه‌های متصل به اینترنت تنها از طریق شماره پروتکل‌های اینترنتی به یکدیگر متصل هستند. این مشکل را سیستم نام‌های دامنه (Domain Names System) یا DNS برطرف می‌کند. این فن‌آوری امکان تبدیل نام دامنه را به تعدادی عدد و شماره مطابق با آدرس و شماره IP فراهم می‌کند و نتیجتاً امکان اتصال رایانه را به سایت مورد جستجو فراهم می‌کند. بنابراین، وقتی که آدرس وب سایت دیوان (www.icj-cij.org) را به رایانه می‌دهیم، سیستم نام‌های دامنه (DNS) شماره پروتکل اینترنتی (IP) را به طور خودکار جایگزین نام دامنه می‌کند و سپس سایت دیوان بر صفحه رایانه ظاهر خواهد شد. به منظور تأمین عملکرد این سیستم، شماره تمامی پروتکل‌های اینترنتی در سروری به نام سرور A یا (Root Server) حفظ و نگهداری می‌شود. در حقیقت سلسله اعصاب اینترنت یا مرکز اصلی و حساس این شبکه، همین سرور A است که در شهر Dulles ایالت ویرجینیا نگهداری می‌شود (Von Arx, 2003, 4-5). ضمناً باید به این نکته اشاره کرد که هرگونه تصمیم‌گیری درخصوص این سرور در اختیار موسسه ایکان قرار دارد. البته شرکت آمریکایی دیگری به نام وری‌ساین (VeriSign) مسئول مدیریت این سرور است ولی این شرکت براساس دستور ایکان، اطلاعات و داده‌های جدید را به سرور می‌دهد چون اساساً وظیفه هماهنگی و مدیریت نام‌های دامنه در جهان برعهده ایکان قرار دارد.

باید به این نکته هم اشاره کنیم که هر زمان، موسسه ایکان بخواهد پسوند نام دامنه‌ای جدید را ایجاد کند، مدیریت ثبت سایت‌های جدید را به موسسه‌ای که وظیفه ثبت را به عهده خواهد داشت، واگذار می‌کند و این موسسات تجاری کردن فعالیت‌ها را به عهده دارند. هر کدام از موسسات ثبت به نوبه خود، مطابق با دستورالعمل ایکان، ضوابط تخصیص نام‌های دامنه را اعلام می‌کنند تا متقاضیان براساس آن درخواست خود را ارائه کنند. بنابراین، موسسه ایکان که مسئولیت مدیریت نام‌های دامنه و همچنین مدیریت سرورهای DNS را به عهده دارد، از قدرتی فوق‌العاده برخوردار است زیرا از این طریق کل شبکه اینترنت تحت نظارت و مدیریت این موسسه قرار می‌گیرد. اما جالب است بدانیم که این موسسه، به نوبه خود، عملاً تحت کنترل وزارت بازرگانی دولت آمریکا قرار دارد.

۲. نقش دولت آمریکا در کنترل ایکان (ICANN)

ایکان موسسه‌ای غیر انتفاعی است که در ۶ نوامبر ۱۹۸۸ براساس قوانین ایالت کالیفرنیا تأسیس و در نتیجه تابع قوانین این ایالت است. این موسسه در دوران دولت کلینتون و به منظور راهبری و مدیریت اینترنت و تأمین ثبات عملیاتی آن ایجاد شده است. البته ایکان جایگزین موسسه‌ای دیگر به نام Internet Assigned Numbers Authority شده که بوسیله دولت آمریکا تأسیس شده بود (Shahan, 2007, 333). از نظر حقوقی، ایکان موسسه‌ای است مستقل و دولت آمریکا نباید به طور مستقیم در فعالیت‌های آن دخالت کند. اما چند روز پس از تأسیس آن، یادداشت تفاهمی بین ایکان و وزارت بازرگانی آمریکا به امضاء رسید که براساس آن دولت آمریکا، از قدرت و نفوذی فوق‌العاده نسبت به ایکان برخوردار شد. در واقع بررسی یادداشت‌های تفاهم و قراردادهای امضاء شده بین دولت آمریکا با موسسه غیرانتفاعی ایکان و شرکت خصوصی وری‌ساین (VeriSign) حاکی است که دولت آمریکا از طریق کنترل این دو موسسه از قدرت و نفوذی فوق‌العاده در مدیریت شبکه جهانی اینترنت برخوردار است.

نخستین یادداشت تفاهم بین وزارت بازرگانی آمریکا و ایکان در سال ۱۹۹۸ به امضا رسید (<http://icann.org/en/general/agreements.htm>). در ماده اول آن ذکر شده که این سند به منزله قرارداد بین طرفین است سپس اهداف طرفین از امضاء این یادداشت تفاهم تشریح شد و در این چارچوب به اعلامیه رئیس جمهور آمریکا در تاریخ اول ژوئیه ۱۹۹۷ اشاره شده که طبق آن کلینتون از وزیر بازرگانی این کشور می‌خواهد نسبت به امر خصوصی‌سازی مدیریت نام‌های دامنه اقدام کند و متعاقباً در راستای سیاست‌های تدوین شده بوسیله وزارت بازرگانی در سال ۱۹۹۸، ایکان انتخاب شده است. این یادداشت تفاهم سپس به تشریح اصول حاکم بر مدیریت نام‌های دامنه (ماده ۲)، منبع قانونی اختیارات وزارت بازرگانی در تنظیم قرارداد (ماده ۳) و تشریح وظایف و مسئولیت‌های طرفین (ماده ۵) می‌پردازد. در این یادداشت تفاهم ذکر شده که طرفین به دنبال تدوین رویه‌ها و مکانیزم‌هایی هستند که باید برقرار شود تا مدیریت نام‌های دامنه از دولت آمریکا به یک سازمان غیرانتفاعی انتقال پیدا کند و براین اساس وزارت بازرگانی دولت آمریکا متعهد شده تا تجارب فنی و تخصصی خود در مدیریت نام‌های دامنه را به ایکان انتقال دهد و توصیه‌های لازم را به این مؤسسه بکند. البته در شرح وظایف و مسئولیت‌های وزارت بازرگانی (ماده پنجم، بخش ب، پاراگراف هشتم از یادداشت تفاهم ۲۵ نوامبر ۱۹۹۸) به این نکته مهم اشاره شده که این وزارت همچنان نظارت خود را بر مدیریت نام‌های دامنه حفظ می‌کند. ضمناً تصریح شده است که وزارت بازرگانی بر تمامی فعالیت‌های انجام شده در اجرای این قرارداد نظارت می‌کند (ماده پنجم، بخش ب، پاراگراف هفتم).

براساس یادداشت‌های تفاهم فی‌مابین، ایکان موظف است تا گزارش اقدامات انجام شده خود

را طبق تعهدات قراردادی‌اش به وزارت بازرگانی آمریکا ارائه دهد؛ لذا از سال ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۶ ایکان سیزده گزارش از فعالیت‌های خود را به دولت آمریکا ارائه کرده است (<http://icann.org/en/general/agreements.htm>). در حقیقت، رابطه ایکان و وزارت بازرگانی آمریکا را می‌توان به رابطه "مجری" و "کارفرما" تشبیه کرد که طبق آن مجری از جانب کارفرما موظف است وظایفی را انجام داده و گزارش منظم فعالیت‌های خود را ارائه دهد و کارفرما نیز به نوبه خود بر فعالیت‌های مجری نظارت می‌کند.

نخستین اصلاحیه بر یادداشت تفاهم فوق در سال ۱۹۹۹ بین طرفین به امضاء رسید. ایکان در ۱۰ نوامبر ۱۹۹۹ قراردادی با مؤسسه (Network Solution Inc. (NSI)) امضا می‌کند که طبق آن ثبت‌نام‌های دامنه .org .com .net را به این مؤسسه واگذار می‌کند. براساس اصلاحیه یادداشت تفاهم ۱۹۹۹، وزارت بازرگانی این قرارداد را تأیید و ضمناً مقرر می‌شود ایکان بدون کسب موافقت قبلی وزارت بازرگانی حق اصلاح قرارداد خود با NSI و جایگزینی مؤسسه دیگر را ندارد (ماده ۱). ضمناً پیش‌بینی شده چنانچه وزارت بازرگانی آمریکا یادداشت تفاهم خود با ایکان را ملغی کند، همه حقوقی که ایکان براساس قراردادهای خود با مؤسسات ثبت حاصل کرده به وزارت بازرگانی دولت آمریکا منتقل می‌شود (ماده ۵). آخرین یادداشت تفاهم وزارت بازرگانی و ایکان در سال ۲۰۰۶ به امضاء رسیده که در آن بر تداوم نظارت وزارت بازرگانی بر فعالیت‌های انجام شده در اجرای قرارداد تصریح می‌کند (ماده ۱ پاراگراف ۴). لازم است به این نکته مهم اشاره کنیم که این یادداشت‌های تفاهم همواره برای مدتی کوتاه (یک تا سه سال) تنظیم شده است. بنابراین، هرچند که دولت آمریکا، مؤسسه ایکان را انتخاب و مدیریت نام‌های دامنه را به آن واگذار کرده ولی این تفویض اختیار برای مدتی کوتاه انجام گرفته و هرزمان که دولت آمریکا مایل باشد می‌تواند مؤسسه‌ای دیگر را جایگزین ایکان کند. ضمناً طبق یادداشت‌های تفاهم هر یک از طرفین می‌تواند با اعلام کتبی ۱۲۰ روزه به طور یک‌جانبه قرارداد را فسخ کند (برای مثال: ماده سوم، پاراگراف سوم از یادداشت تفاهم ۲۹ سپتامبر ۲۰۰۶). بنابراین، دولت آمریکا از یک سو قراردادهای کوتاه مدتی با ایکان امضاء کرده و از سوی دیگر به راحتی می‌تواند در زمان اعتبار قرارداد با ارسال یادداشتی کتبی ظرف ۴ ماه آن را به طور یک‌جانبه فسخ کند.

ضمناً دولت آمریکا با امضای قراردادی با شرکت VeriSign کنترل خود را بر سرور A تثبیت کرده است. براساس توافقات فی‌مابین، شرکت VeriSign قبل از انجام هر اقدامی در خصوص حذف، اصلاح و یا اضافه کردن اطلاعاتی در فایل سرور باید نظر مساعد مقامات ذی‌صلاح دولت آمریکا را کسب کند و این امر به منزله اعطای حق وتو به دولت ایالات متحده می‌باشد (Shahan, 2007, 334). لازم به ذکر است دولت آمریکا از اهرم‌های قدرتمند دیگر، برای

اعمال فشار برخوردار است که بدون استفاده از حق وتو بتواند سیاست‌های خود را اعمال کند تا نیازی به وتو در مراحل نهایی نباشد. جلوگیری از ایجاد نام دامنه جدید با پسوند XXX. بوسیله دولت آمریکا که با انتقادهایی گسترده مواجه شد، این مسئله را به نوعی اثبات می‌کند. موضوع از این قرار بود که موسسه‌ای به نام ICM Registry درخواست کرده بود تا با ایجاد نام دامنه‌ای جدید با پسوند XXX. تمامی سایت‌های پورنوگرافی در یک سایت حضور داشته باشند. ایکان با این درخواست در تابستان ۲۰۰۵ موافقت کرده بود ولی وزارت بازرگانی ایالات متحده با ارسال نامه‌ای مخالفت خود را در این خصوص به مقامات ایکان اعلام می‌کند (Le Floch, 2005, 472). در نتیجه علی‌رغم آنکه قرار بود شورای اداری ایکان در مورد ایجاد پسوند XXX. تصمیم نهایی را اتخاذ کند، بررسی این موضوع به کرات به تعویق افتاد و در نهایت در ۳۰ مارس ۲۰۰۷، ایکان رسماً مخالفت خود را نسبت به این درخواست اعلام می‌کند. دخالت دولت آمریکا در امور جاری ایکان در این قضیه، با انتقاد نهادهای تخصصی روبرو شد که معتقدند ایکان اساساً با این هدف شخصیت حقوقی مستقل پیدا کرد که راهبری اینترنت تحت تأثیر فشارهای سیاسی و همچنین صلاحیت‌های سرزمینی یک کشور قرار نداشته باشد (Le Floch, 2005, 473)؛ در حالیکه این پرونده، عکس این قضیه را ثابت می‌کند. در حقیقت، دولت آمریکا هر زمانی که اراده کند می‌تواند از طریق اعمال فشار بر ایکان از ایجاد نام دامنه اینترنتی جدید جلوگیری کند. در سال ۲۰۰۱ به دنبال تغییر نام کشور زئیر به جمهوری دموکراتیک کنگو، ایکان پسوند اینترنتی za. را حذف کرد. این موضوع ثابت می‌کند که دولت آمریکا نه تنها قادر است از ایجاد دامنه‌های اینترنتی جدید جلوگیری کند، بلکه می‌تواند هر زمانی که مایل باشد نام دامنه‌ای خاص را نیز حذف کند. به عبارت دیگر، ایالات متحده قادر است از طریق ایکان، هر کشور متخاصم را از فضای مجازیش محروم کند و به نوعی حق حاکمیت سایر کشورها را نقض کند. ضمناً ایکان نه تنها این قدرت را دارد که از ایجاد پسوند اینترنتی جدید جلوگیری کند، بلکه قادر است هر چقدر که بخواهد این کار را با تأخیر انجام دهد. برای مثال، اتحادیه اروپا سال‌ها مبارزه و تلاش کرد تا در نهایت دامنه اینترنتی جدید با پسوند eu. برای این اتحادیه اختصاص یابد (Ibid, 473).

در نهایت باید به این نکته هم اشاره کنیم که مؤسسه‌ای که ثبت نام‌های دامنه را به عهده دارند بوسیله ایکان انتخاب می‌شوند. با وجود اینکه ایکان در این مورد از آزادی عمل برخوردار است اما هرگونه تغییر در این خصوص باید تنها با تأیید و موافقت وزارت بازرگانی دولت آمریکا انجام شود. برای مثال، مدیریت و مسئولیت ثبت نام دامنه اینترنتی با پسوند iq. برای کشور عراق در سال ۱۹۹۷ به شرکتی آمریکایی که مقر آن در ایالت تکزاس قرار داشت (شرکت Infocom) واگذار شد؛ اما سه سال بعد مدیر این شرکت که فلسطینی بود دستگیر و

زندانی شد. بنابراین از این تاریخ به بعد، امکان ایجاد سایت اینترنتی جدید با پسوند iq. برای عراقی‌ها مقدور نبود. این محدودیت ادامه داشت تا اینکه در سال ۲۰۰۴، شرکت ارتباطی جدید به وسیله پل برمر (Paul Berner) تأسیس شد و مسئولیت ثبت نام‌های دامنه با پسوند iq. در ژوئیه ۲۰۰۵ به این شرکت واگذار شد (Ibid, 473).

اصولاً هر کشوری باید بتواند موسسه‌ای که مدیریت نام‌های دامنه آن کشور را به عهده دارد، انتخاب کند اما عملاً این چنین نیست و کشورهای جهان ناچارند تصمیم و انتخاب ایکان در این خصوص را بپذیرند. این امر به نوعی نقض حق حاکمیت سایر کشورهاست که قابل پذیرش نیست. به طور کلی اقتدار ایکان و نفوذ دولت آمریکا در مدیریت شبکه جهانی اینترنت، آن‌هم بدون همکاری و مشارکت سایر کشورها، مورد انتقاد قرار گرفته است. البته یک شورای مشورتی دولتی با شرکت تعدادی از کشورها در ایکان وجود دارد، اما این شورا تنها نقش مشورتی ایفاء می‌کند.

برخی از صاحب‌نظران معتقدند راهبری اینترنت با توجه به چنین وضعیتی فاقد هرگونه مشروعیتی است (Weinberg, 2000, pp187-260). به علاوه با توجه به اینکه ایکان در انتخاب موسسات ثبت نام‌های دامنه به هرنحو که مایل است عمل می‌کند، این رویه نشانه فقدان شفافیت در راهبری اینترنت است (Weinberg, 2002, 26). ضمناً باید به این نکته هم اشاره کرد که تنها موسسات و شرکت‌های آمریکایی می‌توانند از نام‌های دامنه ژنریک .edu, .gov, .mil. استفاده کنند که این تبعیض آشکار قابل درک نیست (Kitz, 2004, 288). علاوه بر تمام موارد فوق، تنها امکان استفاده از حروف انگلیسی در نگارش نام‌های دامنه میسر بود و برای مثال به‌کارگیری حروف فارسی، عربی، چینی و یا بعضی از حروف زبان فرانسه (é, ô, è) در انتخاب نام‌های دامنه امکان‌پذیر نبود که خوشبختانه به دنبال انتقادات گسترده، ایکان در ۲۶ ژوئن ۲۰۰۸ اعلام کرد این محدودیت را برطرف خواهد کرد. در هر حال، راهبری اینترنت در وضعیت کنونی به شدت مورد انتقاد قرار گرفته زیرا دولت آمریکا، از طریق ایکان، عملاً مدیریت و راهبری شبکه را تحت کنترل خود قرار داده است.

۳. مسئولیت بین‌المللی دولت آمریکا در قبال عملکرد ایکان

همان طوریکه ملاحظه شد در حالیکه اینترنت رسانه‌ای بین‌المللی است؛ اما به صورتی ناعادلانه در کشور ایالات متحده تمرکز یافته است. در نتیجه با یک مثلث قدرت که رئوس آن را دولت آمریکا و وزارت بازرگانی، سازمان تخصصی غیردولتی (ایکان) و بخش خصوصی (شرکت وری ساین) تشکیل داده‌اند، مواجه هستیم. البته اشاره به این نکته لازم است که در کنار مثلث قدرت محیط اطلاعاتی که در اختیار دولت آمریکا است یک نظام بدیل کارگزاران

نیز وجود دارد. همان‌طوری که قبلاً عنوان شد سلسلهٔ اعصاب اینترنت یا مرکز اصلی این شبکه، سرور A است که تحت مدیریت شرکت وری ساین است و شمارهٔ تمامی پروتکل‌های اینترنتی در آن نگهداری می‌شود. این همان فایلی است که اگر یکی از نام‌های دامنهٔ کشوری از آن حذف شود، همهٔ آدرس‌های اینترنتی آن کشور غیرقابل دسترس می‌شود. هم‌اکنون در جهان دوازده مرکز دیگر نیز وجود دارند که ده مورد آن در ایالات متحده، دو مورد آن در سوئد و انگلیس و یک مورد در ژاپن قرار دارد که این کارگزاران وظیفهٔ کپی کردن اطلاعات سرور اصلی یعنی سرور A را به عهده دارند. با توجه به اینکه بین کارگزاران سه مورد خارج از محدودهٔ صلاحیت سرزمینی دولت آمریکا قرار دارد، در صورت بروز اختلاف بین دولت آمریکا و متحدین سنتی این کشور، ایالات متحده نمی‌تواند متحدین غربی خود را از دسترسی به شبکه محروم کند. در حقیقت متحدین سنتی ایالات متحده (اروپا و ژاپن) از مصونیت کافی در مقابل تهدیدات ایالات متحده برخوردار هستند اما سایر کشورهای جهان چنین امتیازی را ندارند و در صورت اجماع غرب، تحریم اطلاعاتی یک کشور در حال توسعه به راحتی امکان‌پذیر است. ایران هم اکنون به طور نسبی مورد تحریم اطلاعاتی قرار گرفته و دسترسی کاربران ایرانی به تعدادی از پایگاه‌های علمی عملاً امکان‌پذیر نیست. با وجودی که دولت آمریکا همواره اعلام کرده که از جریان آزاد اطلاعات حمایت می‌کند، اما در عمل ایران را تحریم کرده است (میرعمادی، ۸۵-۱۳۸۴، ص ۶۹-۶۳). البته ایالات متحده مدعی است که محدودیت‌های ایجاد شده بوسیله مؤسسات غیردولتی این کشور انجام گرفته و اقدامات آنها قابل انتساب به دولت آمریکا نیست. از نظر این دولت، دو مؤسسهٔ وری ساین و ایکان طبق قوانین آمریکا تأسیس و از شخصیت حقوقی مستقل برخوردار هستند و شاکیان آنها در هر مورد باید دادخواست خود را به مراجع قضایی ایالات متحده ارائه کنند. در اینجا این سؤال مهم مطرح می‌شود که آیا اعمال و اقدامات غیرقانونی این مؤسسات از نظر حقوقی قابل انتساب به دولت آمریکا است و برای این کشور مسئولیت بین‌المللی ایجاد می‌کند یا به لحاظ ماهیت غیردولتی آنان، ایالات متحده مسئولیتی در قبال عملکرد این مؤسسات ندارد؟

همان‌طور که می‌دانیم امروزه حقوق مسئولیت بین‌المللی متشکل از قواعد عرفی بین‌المللی است. به موازات این قواعد نباید نقش دکترین را از نظر دور داشت (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۵، ۴۶۶). در این چارچوب، طرح مواد راجع به مسئولیت بین‌المللی کشورها^۱ که در سال ۲۰۰۱ به تصویب کمیسیون حقوق بین‌الملل رسیده باید مورد توجه ویژه قرار گیرد. براساس مادهٔ ۱ طرح مواد راجع به مسئولیت بین‌المللی کشورها (۲۰۰۱) که به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل رسیده

1. Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts adopted by the International Law Commission, 2001.

است (قطعنامه شماره ۵۶/۱۸۳)؛ عمل یا رفتار متخلفانه موجب مسئولیت بین‌المللی دولت می‌شود. همچنین ماده دو طرح مواد برای ایجاد مسئولیت بین‌المللی دو شرط را ضروری می‌داند؛ اولاً، لازم است عمل متخلفانه قابل انتساب به دولت باشد؛ ثانیاً، چنین اقدام یا قصوری متضمن نقض یکی از تعهدات بین‌المللی باشد. در ماده چهار طرح مواد تصریح شده است که عمل خلاف بین‌المللی طبق حقوق بین‌الملل از هنگامی به یک کشور منتسب می‌شود که ارکان تحت اقتدار او آن عمل را انجام داده باشند، لذا دولت‌ها مسئول اقدامات نهادهای خود هستند. بنابراین، اصولاً رفتار یا اعمال اشخاص خصوصی (اعم از حقیقی یا حقوقی) را نمی‌توان به عنوان عمل خلاف بین‌المللی محسوب و آن را به دولت منتسب کرد و او را مسئول شناخت. این قاعده را می‌توان از مفهوم مخالف ماده پنج طرح مواد نتیجه‌گیری کرد. با این حال، ممکن است در مواردی اعمال و رفتار اشخاص خصوصی در قلمرو کشوری موجبات مسئولیت بین‌المللی آن دولت را فراهم آورد. براساس طرح مواد، چنین وضعیتی در چند حالت ایجاد می‌شود. طبق ماده پنج، اعمال شخص و یا نهادی که از ارکان دولت محسوب نمی‌شود ولی براساس قانون این حق را پیدا کرده است تا بخشی از اقتدار عمومی را اعمال کند می‌تواند عمل کشور تلقی شده و موجبات مسئولیت دولت را فراهم آورد. به علاوه، طبق ماده هشت در صورتی که ثابت شود عملاً شخص یا گروهی از اشخاص براساس دستور، تحت هدایت و یا کنترل دولت، عملی را انجام داده باشند، مسئولیت آن عمل متوجه دولت است. ضمناً طرح مواد، وضعیتی را پیش‌بینی می‌کند که در نبود مأموران رسمی، افراد خصوصی وظایف آنها را به عهده بگیرند. در این حالت اعمال این اشخاص براساس ماده نه قابل انتساب به دولت است. علاوه بر تمام موارد فوق طبق ماده یازده، چنانچه اعمال و یا رفتاری متخلفانه قابل انتساب به دولتی نباشد ولی عملاً مورد پذیرش و یا تأیید دولت قرار گرفته باشد، در این وضعیت عمل مزبور، عمل کشور تلقی و مسئولیت آن متوجه دولت است. بنابراین، با لحاظ مفاد طرح مواد راجع به مسئولیت کشورها، می‌توان نتیجه گرفت که اقدام احتمالی مؤسسه ایکان در حذف نام دامنه یک کشور قابل انتساب به دولت آمریکا خواهد بود. زیرا اولاً، وظایفی که هم‌اکنون ایکان به عهده گرفته وظایفی است که در گذشته به عهده وزارت بازرگانی آمریکا بوده و سپس به این مؤسسه تفویض شده است. در حقیقت، ایکان هم‌اکنون عملاً بخشی از اقتدار عمومی دولت آمریکا در مدیریت نام‌های دامنه را اعمال می‌کند و در نتیجه طبق ماده پنج طرح مواد، اقدامات ایکان قابل انتساب به دولت آمریکاست. ثانیاً، ایکان بر اساس قراردادهای خود با وزارت بازرگانی عملاً تحت کنترل دولت آمریکا قرار دارد بنابراین، براساس ماده هشت طرح مواد، اقداماتش قابل انتساب به این دولت است. ضمناً براساس حقوق بین‌الملل، در مواردی رفتار اشخاص، موضوع عدم پیش‌بینی و پیش‌گیری از وقوع تخلف و یا عدم کفایت کنترل یا

کوتاهی یا عدم مراقبت لازم در این امر از سوی ارکان دولتی را مطرح می‌کند. در این حالت، مسئولیت کشور ناشی از عمل شخص عامل خسارت نیست بلکه به دلیل رفتار خود ارکان کشور است که تعهد به مراقبت را که بر عهده آن‌هاست، انجام نداده‌اند (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۵، ۴۷۹).

بنابراین، با توجه به اینکه طبق یادداشت تفاهم بین ایکان و وزارت بازرگانی آمریکا، دولت ایالات متحده موظف به نظارت بر عملکرد ایکان است، در صورتی که این دولت از اقدامات متخلفانه ایکان جلوگیری نکند، به دلیل اعمال ارکان خود، مسئولیت بین‌المللی خواهد داشت.

ضمناً براساس حقوق بین‌الملل، مسئولیت بین‌المللی زمانی برای کشوری ایجاد می‌شود که عملی متخلفانه قابل انتساب به دولتی باشد و چنین فعل و یا ترک فعلی متضمن نقض یکی از تعهدات بین‌المللی باشد. جهت بررسی این نکته که محروم کردن اتباع دولت خارجی از دسترسی به اطلاعات در فضای مجازی بوسیله ایکان و عدم ممانعت دولت آمریکا از این اقدام به منزله نقض تعهدات بین‌المللی ایالات متحده محسوب می‌شود، کافی است به این نکته اشاره کنیم که ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر و همچنین ماده ۴ اعلامیه اصول اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی با صراحت بر حق دسترسی تمامی افراد به اطلاعات بدون محدودیت‌های جغرافیایی تأکید کرده‌اند. ضمناً اصل جریان آزاد اطلاعات که دولت ایالات متحده متعهد به رعایت آن است می‌تواند یکی از اصول کلی حقوقی شناخته شده باشد که در این ارتباط مورد استناد قرار گیرد. علاوه بر این، براساس اصل کلی حقوقی دیگر، هیچ دولتی حق ندارد از سرزمین خود به گونه‌ای استفاده کند یا اجازه استفاده از آن را بدهد که موجب صدمه به سرزمینی دیگر شود (ایان برانلی، ۱۳۸۳، ۱۱۰ و مقتدر، ۱۳۸۱، ۱۴۷). بنابراین، دولت ایالات متحده موظف است از اقدامات ایکان که به حقوق مشروع سایر ملل لطمه وارد می‌کند ممانعت کند.

۴. پذیرش اصل حقوق مساوی همه کشورهای در مدیریت شبکه

اجلاس جهانی سران در باره جامعه اطلاعاتی (WSIS) در ابتدای هزاره سوم در دو مرحله برگزار شد تا جامعه جهانی، به دنبال مذاکرات گسترده، به اجماعی در باره مسائل مهم مطرح شده در نظام ارتباطات بین‌المللی دست یابد. به دلیل اهمیت این اجلاس و ارتباط مستقیم آن با موضوع مقاله، به بررسی آن می‌پردازیم. در مرحله اول اجلاس سران درباره جامعه اطلاعاتی که از ۱۰ لغایت ۱۲ دسامبر ۲۰۰۳ در ژنو برگزار شد برای نخستین بار و در عالی‌ترین سطح مباحثی مهم همچون نقش فن‌آوریهای نوین اطلاعاتی و ارتباطی در امر توسعه، امنیت فضای رایانه‌ای، راهبری اینترنت، دسترسی آسان و ارزان به وسایل ارتباطی، ظرفیت سازی و توسعه آموزش نیروهای انسانی و تنوع فرهنگی مورد بحث و بررسی قرار گرفتند (گزارش روند

برگزاری اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی و مشارکت ایران (ژنو-۲۰۰۳)، دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی، اسفند ماه ۱۳۸۳. در پایان اجلاس ژنو، دو سند مورد تصویب قرار گرفتند: اعلامیه اصول و برنامه عمل. اعلامیه اصول (WSIS- 03/GENEVA/DOC/4-E) اصول اساسی مورد توافق و اجماع جهانی را در حوزه ارتباطات و اطلاع‌رسانی بیان می‌کند؛ در حالیکه سند دوم یعنی برنامه عمل (WSIS - 03 / GENEVA / DOC/5-E) جزئیات اهدافی را که در آینده باید به آن دست یافت ترسیم می‌کند. در واقع، می‌توان گفت که این دو سند نخستین تلاش جامعه جهانی برای طراحی شالوده و بنیان جامعه اطلاعاتی و یا به تعبیر یکی از صاحب‌نظران نخستین تلاش در جهت تدوین «قانون اساسی جامعه اطلاعاتی» است (Pouillet, 2004,1). در مرحله اول اجلاس سران، در ژنو قرار شد بررسی بعضی از مسائل از جمله موضوع مکانیسم تأمین منابع مالی لازم برای به‌کارگیری فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در امر توسعه و همچنین مسئله راهبری اینترنت در اجلاس دوم ادامه پیدا کند. برای اینکه بررسی این دو مسئله در اجلاس تونس به نحو مناسب‌تر انجام شود، اجلاس سران در ژنو و دبیرخانه سازمان ملل تصمیم گرفتند که برای هر کدام از این دو موضوع گروه کاری تشکیل دهند. بنابراین، گروه کاری مکانیسم تأمین منابع مالی (TFFM) و گروه کاری راهبری اینترنت (WGIG) تأسیس شدند. گروه کاری مکانیسم تأمین منابع مالی به کارگیری ICT، گزارش فعالیت خود را در دسامبر ۲۰۰۴، و گروه کاری راهبری اینترنت گزارش فعالیت خود را در ژوئیه ۲۰۰۵، قبل از برگزاری اجلاس تونس ارائه کردند. البته لازم به ذکر است که در جریان برگزاری اجلاس ژنو، مسائلی متعدد مطرح بودند اما به زودی مشخص شد که مسئله مدیریت شبکه اینترنت و یا راهبری اینترنت موضوعی حساس و پر مناقشه است که نیاز به بررسی و مذاکرات بیشتر بین شرکت‌کنندگان دارد. در جریان نشست‌های مقدماتی قبل از برگزاری اجلاس تونس توجه عمومی بیشتر به مسئله راهبری اینترنت معطوف بود و موضوع دیگر یعنی نحوه تأمین منابع مالی لازم برای استفاده از فن‌آوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی در امر توسعه کشورها، به ویژه کشورهای در حال توسعه، در حاشیه قرار گرفت و عملاً مرحله دوم اجلاس سران تحت تأثیر مسئله حساس و مهم راهبری اینترنت بود. در جریان این نشست‌ها، اختلافات کشورها در باره راهبری اینترنت و شیوه مناسب مدیریت شبکه به اوج رسید. با بررسی نظرات کشورها، در جلسات کمیته فرعی الف که به طور کامل به موضوع راهبری اینترنت اختصاص یافته بود، می‌توان سه دیدگاه متفاوت در این زمینه را از هم جدا کرد. دیدگاه اول به کشورهای در حال توسعه تعلق دارد که در جریان نشست‌ها به گروه ۲۲ معروف شدند. این گروه شامل کشورهای همچون چین، هند و غالب کشورهای آسیایی، برزیل و مکزیک و بیشتر کشورهای آمریکای لاتین بود. کشورهای فعال و شاخص این گروه

شامل ایران، عربستان سعودی و آفریقای جنوبی بودند که مواضع آنها در دبیرخانه اتحادیه بین‌المللی ارتباطات راه دور (ITU) به ثبت رسیده است.^۱ این گروه از کشورها که به نمایندگی از جانب ۸۰٪ جمعیت جهان سخن می‌گفتند، معتقد بودند راهبری اینترنت به طور اساسی و بنیادین باید تغییر کند. از نظر این کشورها، مدیریت شبکه باید بوسیله سازمانی بین‌المللی که دولت‌های جهان عضو آن باشند، هدایت شود. البته کشورهای در حال توسعه، در جزئیات شیوه جایگزین تا حدودی با هم اختلاف نظر دارند. مثلاً بعضی از کشورها همچون آفریقای جنوبی از تأسیس سازمان بین‌المللی جدید برای مدیریت شبکه، طرفداری می‌کردند در حالیکه تعدادی دیگر از کشورهای در حال توسعه، معتقد بودند در چارچوب سازمان‌های بین‌المللی موجود می‌توان این پیشنهاد را عملی کرد. مثلاً گابن پیشنهاد کرد که تا سال ۲۰۰۷، ایکان تحت کنترل اتحادیه بین‌المللی ارتباطات راه دور (ITU) قرار گیرد. دیدگاه دوم، به دولت آمریکا تعلق داشت که همواره معتقد بود راهبری اینترنت باید در دست بخش خصوصی باشد و دولت‌ها در این مسئله دخیل نباشند. در جریان نشست‌های مقدماتی، ایالات متحده بار دیگر اعلام کرد که وضعیت کنونی باید حفظ شود (WSIS – II/ PC-3/ CONTR/35). کشورهای استرالیا و کانادا نیز تا حدودی از این موضع طرفداری می‌کردند. نظر سوم و دیدگاه بعدی از جانب اتحادیه اروپا مطرح شد. اتحادیه اروپا معتقد است که علاوه بر دولت‌ها، نهادهای جامعه مدنی و بخش خصوصی نیز باید به نحوی مناسب در مدیریت شبکه، مشارکت داشته باشند (WSIS – II/ PC-3/ DT/ 21-E).

بنابراین، مواضع و دیدگاه‌های ایالات متحده و کشورهای در حال توسعه کاملاً با یکدیگر متفاوت است. دولت آمریکا مدعی است که راهبری اینترنت مسئله‌ای فنی و موضوعی تخصصی است و مدیریت شبکه بالطبع باید در اختیار نهادهای تخصصی بخش خصوصی باشد. اما کشورهای در حال توسعه که از نفوذ و تسلط دولت آمریکا بر موسسه ایکان به خوبی مطلع هستند بر این نکته پافشاری می‌کنند که مدیریت شبکه علاوه بر جنبه‌های فنی و تخصصی دارای ابعاد مهم سیاسی است که به منافع ملی و حق حاکمیت همه کشورها به نوعی مربوط می‌شود و در نتیجه همه کشورهای جهان باید در راهبری اینترنت سهیم و شریک باشند. مواضع ایالات متحده را می‌توان از ابعاد مختلف مورد انتقاد قرار داد. اولاً، حتی اگر طرفدار آن باشیم که علاوه بر دولت‌ها، بخش خصوصی نیز باید در راهبری اینترنت سهیم باشد؛ اما طرفداری از مشارکت این بخش نمی‌تواند و نباید تاحدی گسترش یابد که دولت‌ها

۱. برای بررسی اعلام مواضع ایران نگاه کنید به سند شماره: WSIS- II/ PC-3/DT/22-E به تاریخ ۲۷ سپتامبر ۲۰۰۵ در سایت ITU. برای مطالعه مواضع عربستان سعودی نگاه کنید به سند شماره: WSIS – II/ PC-3/DT/25- E به تاریخ ۳۰ سپتامبر ۲۰۰۵.

از حق مشروع خود محروم شوند. همان طوری که دستورکار تونس (پاراگراف ۳۰) به درستی بیان کرده «اینترنت منبع عمومی جهانی است»؛ بنابراین، چگونه از دولت‌های جهان می‌توانیم انتظار داشته باشیم که مدیریت منابع و ثروتی که به همه مردم جهان تعلق دارد را به بخش خصوصی واگذار کنند. بخش خصوصی بالطبع به دنبال منافع خود است در حالیکه در مدیریت شبکه می‌باید منافع عمومی را نیز لحاظ کرد. ثانیاً، دولت آمریکا همواره ادعا کرده که دولت‌ها نباید در مدیریت شبکه دخالت کنند و بهتر است راهبری اینترنت در اختیار بخش خصوصی باشد. اگر این نظریه را بپذیریم، این مطلب به طور منطقی به ذهن متبادر خواهد شد که بنابراین، دولت آمریکا نیز نباید در مدیریت شبکه دخالت کند. اما به خوبی می‌دانیم که دولت آمریکا به هیچ‌وجه حاضر نیست از امتیازات و اختیارات خاص که در مدیریت شبکه برخوردار است، صرف‌نظر کند. اگر مدیریت شبکه باید در اختیار بخش خصوصی باشد و مشارکت دولت‌ها در این امر، به دلایل فنی و غیر فنی نامناسب است، پس دولت آمریکا نیز باید از کنترل موسسه ایکان و سرورهای بنیادین خودداری کند. اما ایالات متحده رسماً اعلام کرده است که مایل است همچنان نقش تاریخی خود را در هدایت شبکه حفظ کند. ادعاهای دولت آمریکا حتی نتوانسته متحدین اروپایی این کشور را مجاب کند؛ به نحوی که آنها هم خواهان «بین‌المللی شدن راهبری اینترنت» هستند.

در هر صورت، در جریان برگزاری نشست‌های مقدماتی قبل از اجلاس سران دربارهٔ جامعه اطلاعاتی در تونس (۲۰۰۵)، هیچ‌گونه توافقی بین کشورها در زمینهٔ راهبری اینترنت حاصل نشد. شرکت‌کنندگان در سومین نشست مقدماتی (PreCom3) توافق کردند که سه روز قبل از برگزاری اجلاس سران بار دیگر با هم مذاکره کنند تا شاید توافقی حاصل شود. این نشست از ۱۳ تا ۱۵ نوامبر ۲۰۰۵ در تونس برگزار و در جریان مباحثات بار دیگر مشخص شد که ایالات متحده به طور کامل منزوی شده است. این کشور بر مواضع خود اصرار می‌ورزید در حالیکه سایر کشورها خواهان خارج شدن اینترنت از کنترل یک کشور و به عبارتی مدیریت بین‌المللی شبکه بودند.^۱ با توجه به مواضع متضاد طرفین به نظر می‌رسید که اجلاس سران در تونس با شکست کامل در زمینهٔ راهبری اینترنت مواجه شود؛ ولی به دنبال مذاکرات سخت و پرتنش که در آخرین ساعات، قبل از شروع رسمی اجلاس انجام شد، نهایتاً مصالحه‌ای صورت گرفت. در جریان برگزاری دومین مرحله از اجلاس سران دربارهٔ جامعه اطلاعاتی در تونس (۲۰۰۵)، دو سند مهم بین‌المللی به تصویب رسید. سند اول، یعنی سند تعهدات تونس (Tunis Commitment) در واقع همان اصولی که در اعلامیه اصول در ژنو به تصویب رسیده بود

۱. نگاه کنید به: <http://www.itu.int/wsis/docs2/pc3/contributions/sca/Resumed/African.fr.doc>

را بار دیگر تکرار می‌کند. اما سند دوم، یعنی دستورکار تونس (Tunis Agenda)، حاوی پیشرفت مذاکرات، هر چند جزئی در زمینه راهبری اینترنت و مشارکت بین‌المللی در زمینه مبارزه با شکاف دیجیتال است. دستور کار تونس، از یک سو اصول و یا خطوط کلی را که باید بر راهبری اینترنت حاکم باشد بیان می‌کند و از سوی دیگر، نهادی جدید را به نام مجمع راهبری اینترنت (Internet Governance Forum) تأسیس کرده که به طور خلاصه به تشریح آن می‌پردازیم. دستورکار تونس چند اصل مهم را در خصوص مدیریت شبکه اعلام می‌کند که توجه به آن‌ها ضروری است، اما بدون شک مهم‌ترین اصلی که در دستور کار تونس با صراحت اعلام شده، حق مشارکت همه کشورها در مدیریت شبکه می‌باشد. دستور کار تونس (پاراگراف ۷۷) رسماً اعلام می‌کند همه دولت‌ها می‌باید در راهبری جهانی اینترنت از نقش مساوی و مسئولیتی برابر برخوردار باشند. بنابراین، دستورکار تونس بدون اینکه نامی از موسسه ایکان برده باشد؛ به طور غیرمستقیم نقش این موسسه در مدیریت شبکه و نفوذ دولت آمریکا در کنترل آن را به چالش کشیده است. لذا می‌توان گفت این سند بین‌المللی با تأکید بر اینکه همه کشورها در مدیریت شبکه از حقوق و تکالیفی یکسان برخوردارند، خواهان اصلاح وضعیت موجود است. وضعیتی که طبق آن تنها یک کشور از طریق یک موسسه وابسته بر شبکه مسلط است.

طبق دستور کار تونس (پاراگراف‌های ۶۰ و ۷۳)، با توجه به اینکه بررسی همه ابعاد مدیریت شبکه در چارچوب نهادهای موجود امکان‌پذیر نیست؛ لذا پیش‌بینی شده تا نهادی جدید به نام مجمع راهبری اینترنت تأسیس شود. هدف از تأسیس این نهاد «برقراری گفتگو و تبادل نظر بین تمامی طرف‌های ذی‌نفع» در باره مدیریت شبکه است (دستور کار تونس، پاراگراف ۷۳). در واقع قرار است تا همه موضوعات مرتبط با راهبری اینترنت به طور جامع و به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار گرفته و مجمع در صورت لزوم می‌تواند توصیه‌های لازم را نیز ارائه کند. مجمع راهبری اینترنت براساس موافقت همه کشورها، از جمله ایالات متحده تأسیس شده است. براساس دستور کار تونس، این نهاد به هیچ‌وجه جایگزین نهادهای موجود نشده است. به عبارت دیگر، ایکان تمام اقتدار خود را در عمل هم‌چنان حفظ کرده است.

اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی بدون شک نقطه عطف مهم در تاریخ محسوب می‌شود و یادآور اختلاف کشورهای در حال توسعه با کشورهای صنعتی بر سر رژیم حقوقی حاکم بر اعماق دریاها است. در اواخر دهه شصت و اوایل هفتاد میلادی کشورهای در حال توسعه خواهان آن بودند که اعماق دریاها خارج از محدوده فلات قاره به عنوان میراث مشترک بشریت شناخته شود و به سود همه کشورها به ویژه کشورهای در حال توسعه مورد بهره‌برداری قرار گیرد. این نظر نهایتاً مورد پذیرش همه کشورهای جهان قرار گرفت ولی در

مورد روش دستیابی و اجرای این اصل تاکنون توافقی بین کشورهای شمال و جنوب حاصل نشده است. در مورد رژیم حقوقی حاکم بر اینترنت نیز، در اجلاس‌های جهانی سران در بارهٔ جامعهٔ اطلاعاتی، اینترنت به عنوان یک منبع عمومی جهانی شناخته شد و توافق شد که همهٔ کشورها از حقوق و تکالیف مساوی در مدیریت آن برخوردار باشند. بنابراین، مواضع کشورهای در حال توسعه از نظر حقوقی تثبیت شد ولی در مورد نحوهٔ اجرای این اصل تاکنون توافقی صورت نگرفته و مذاکرات بین‌المللی در این زمینه همچنان ادامه دارد.

نتیجه

دولت کلیتاً با اعلام تصمیم خود مبنی بر خصوصی‌سازی مدیریت شبکه جهانی اینترنت، مدیریت نام‌های دامنه را به ایکان واگذار کرد؛ اما بررسی یادداشت‌های تفاهم بین دولت آمریکا با این مؤسسه حاکی است که دولت آمریکا همچنان از طریق کنترل ایکان از قدرت و نفوذی فوق‌العاده در راهبری اینترنت برخوردار است. به طور کلی، اقتدار ایکان و نفوذ دولت آمریکا در مدیریت شبکه آن هم بدون همکاری و مشارکت سایر کشورها مورد انتقاد گسترده قرار گرفته است. در اجلاس‌های جهانی سران در بارهٔ جامعهٔ اطلاعاتی وضعیت فعلی راهبری اینترنت حتی مورد حمایت متحدین سنتی ایالات متحده، یعنی کشورهای اروپایی که خواهان بین‌المللی شدن مدیریت شبکه بودند، قرار نگرفت. در وضعیت فعلی که تنها دولت آمریکا در راهبری اینترنت نقش ایفا می‌کند مشروعیت مدیریت شبکه از جانب سایر دولت‌ها مورد سؤال قرار گرفته است. به علاوه همان‌طوری که ملاحظه شد ایکان در انتخاب مؤسسات ثبت نام‌های دامنه به هرنحو که مایل است عمل می‌کند که این رویه حاکی از عدم ضابطه‌مندی و شفافیت در راهبری اینترنت است. به همین دلیل با تلاش‌های کشورهای در حال توسعه در اسناد اجلاس جهانی سران دربارهٔ جامعهٔ اطلاعاتی در نهایت مقرر شد همهٔ کشورها در راهبری اینترنت نقش و مسئولیتی برابر داشته باشند و مدیریت آن شفاف و بدون تبعیض باشد. اما تا زمان مشارکت واقعی سایر دولت‌ها در راهبری اینترنت، چنانچه ایالات متحده با بهره‌برداری از نفوذ خود بر ایکان بخواهد دولتی را از فضای مجازی اش محروم کند این امر نه تنها مغایر با جریان آزاد اطلاعات و به منزلهٔ محرومیت از حق دسترسی به آن تلقی خواهد شد بلکه به معنی نقض حاکمیت آن کشور نیز خواهد بود. در اینجا باید به این نکته اشاره کرد که امروزه حق حاکمیت تنها به معنای اعمال اقتدار در قلمرو سرزمینی، هوایی و دریایی نیست، بلکه این حق به منزله حق دسترسی به فضای مجازی تخصیص یافته در اینترنت نیز قابل تفسیر است و محرومیت از آن مسلماً از جانب هر کشوری به منزله اقدامی خصمانه و نقض حاکمیت ملی تلقی خواهد شد. همان‌طور که در این مقاله بررسی شد به دلیل

کنترل غیرمستقیم ایکان بوسیله دولت آمریکا، چنین اقدام متخلفانه از نظر حقوق بین‌الملل قابل انتساب به دولت آمریکا بوده و برای این کشور مسئولیت بین‌المللی ایجاد خواهد کرد. هرچند که دولت آمریکا هنوز تسلط و نفوذ خود را بر شبکه از طریق موسسه ایکان حفظ کرده است اما این کشور، دیر یا زود ناچار است سیاست‌های خود را در این زمینه تغییر دهد. هم اکنون بعضی از کشورها، به دنبال تأسیس شبکه ملی اینترنت هستند و تحقق این امر به معنای تجزیه شبکه جهانی اینترنت خواهد بود. بنابراین، در طلوعه چنین روزی، ایالات متحده عملاً مجبور خواهد شد تا به نظر جامعه جهانی در خصوص راهبری اینترنت احترام گذاشته و برابری و حقوق مساوی کشورها را در مدیریت شبکه بپذیرد.

منابع و مأخذ:

الف. فارسی:

۱. اعتمادی، فرهاد (۸۵-۱۳۸۴) «مسائل حقوقی، اخلاقی و اجتماعی فناوری‌های جدید اطلاعاتی و ارتباطی»، گزارش جلسات و سخنرانی‌های مرکز مطالعات عالی بین‌المللی، ص ۹-۱۷.
۲. برانلی ایان (۱۳۸۳) «حقوق بین‌الملل در واپسین سال‌های قرن بیستم، ترجمه صالح رضایی پیش‌رباط، انتشارات وزارت امور خارجه».
۳. ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۵) «حقوق بین‌الملل عمومی، انتشارات گنج دانش».
۴. مقتدر، هوشنگ (۱۳۸۱) «حقوق بین‌الملل عمومی، انتشارات وزارت امور خارجه».
۵. میرعمادی، طاهره (۸۵-۱۳۸۴) «کانون‌های اقتدار در نظام بین‌المللی اطلاعات» گزارش جلسات و سخنرانی‌های مرکز مطالعات عالی بین‌المللی، ص ۶۹-۷۳.
۶. گزارش (۱۳۸۳) «روند برگزاری اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی (WSIS) و مشارکت ایران (ژنو - ۲۰۰۳)» دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی.

ب. خارجی:

1. Bachollet, S. / Simon, ch. (2005) "Des Souris et des homes? Quelle gouvernance par l'Internet et pour l'Internet", [http://www. isoc. fr/IMG/pdf/des _Souris_ et _des_homes. Pdf].
2. De Bourcier, (2006) "Comment S'accorder sur les norms? Le droit et la gouvernance face a l'Internet", Lex electronica, Vol. 10/3 [http://www. Lex - electronica. org /articles/v10-3/ bourcier. htm].
3. Howe, R.J. (2003) "The Impact of the Internet on the practice of Law: Death Spiral or Never - Ending work?" Va J. L. and Tech. Vol 8/2 [http: //vjolt. net / vol 8 / issue 2/V8i2_ ao5- Howe. Pdf].
4. Kitz, V. (2004) "ICANN May be the Only Games in Town, But Marina del Rey Isn't the Only Town on Earth: Some Thoughts on the So - called "Uniqueness" of the Internet", C. L.R.T. J, Vol: 8/2, [http://www. smu. edu / csr/ articles / 2004/ Winter/ Kitz. Pdf].
4. Le Floch, G. (2005) "Le Sommet Mondial de Tunis Sur la Societe de I' Information", A.F.D.I.
5. LI Ch. (2004) "Internet Content Control in China", International Journal of Communications Law and Policy, vol: 8 [http://www. ijclp. net / files / ijclp_ web_ doc_2-8 - 2004. Pdf].

6. Poulet, Y. (2004) "**Technologies de l'information et de la communication et co-régulation: Une nouvelle approche?**", Droit et nouvelles Technologies, 27 mai [http://www.droit – technologie. org/ dossiers/co-régulation _ SMSI. Pdf].
7. Shahan, T. D. (2007) "**The World Summit on the Information Society and the Future of Internet Governance**", Comp. L. Rev & Tech. Journal, vol x.
8. Von Arx K.G. (2003) "**ICANN- Now and Then: ICANN's Reform and its Problems**", Duke L. & Tech. Rev. [http://www. law. duke. edu/journals/ dltr/ articles /PDF/ 2003 DLRT 0007.pdf].
9. Watkins, M. (2005) "**Government Regulation of the Dot – ca Domain Name Space**", University of Ottawa Law and Technology Journal Vol: 2/1, [http://www. uoltj. ca/articles /Vol 2.1 / 2005. 2.1 uoltj. Watkins. Pdf]
10. Weinberg, J. (2000) "**ICANN and the Problem of Legitimacy**" Duke Law Journal, Vol 50/1, [http:// www. law. wayne. edu/weinberg /legitimacy. Pdf].
11. Weinberg, J. (2002) "**ICANN, 'Internet Stability' and New Top Level Domain**" [http://law. wayne. edu/ weinberg/icannetc. Pdf].

